Розділ 2

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ПІДПРИЄМСТВ

УДК 336.02:338.431

JEL E6; Q14

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Е. Чернодубова, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-7696-3215

А. Мартинов, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-9337-9141

О. Розмислов, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-1307-9662

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.051>

Чернодубова Е., Мартинов А., Розмислов О. Фінансова політика як інструмент розвитку аграрного сектору

Розглянуто сутність базових категорій фінансової політики та фінансового механізму. Визначено чинники, що впливають на ефективність фінансової політики в аграрному секторі. Обґрунтовано вплив фінансового механізму на прибутковість аграрних підприємств. Розкрито теоретико-методичні основи формування фінансового механізму забезпечення прибутковості аграрних підприємств, що сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління. Запропоновано перерозподіл фінансових ресурсів на регіональному рівні за допомогою фінансового механізму для регулювання економічного розвитку аграрних підприємств. Фінансово-кредитний механізм є одним з основних інструментів, за допомогою якого регіональні органи управління можуть здійснювати регулюючий вплив на відтворювальний процес в аграрному секторі. Джерелом розуміння внутрішньої єдності і взаємозв'язку різних підходів до проблеми визначення сутності фінансового механізму є системний підхід. Як основні системоутворювальні елементи фінансового механізму, що виконують управлінську дію, виділяють: систему фінансових важелів; систему управління фінансами; систему фінансових методів; сукупність фінансових форм, методів і важелів. Розглянуто питання оптимального розподілу державних фінансів та їхнього ефективного цільового використання, зокрема для реалізації цільових регіональних програм в аграрному секторі економіки. Запропоновано розробку регіональної фінансової політики в аграрному секторі починати з прогнозування платоспроможного попиту і його раціонального розподілу, вивчення регіональних фінансово-кредитних ринків, оцінки фінансових можливостей регіону, стимулювання розвитку власного фінансового потенціалу території для вирішення найважливіших економічних проблем. Фінансово-кредитний механізм аграрного сектору представлено у формі організації відносин у сфері фінансів, кредиту, а також форм, методів і умов фінансування і кредитування.

Ключові слова: фінансова політика, фінансовий механізм, фінансово-кредитний механізм, аграрні підприємства, фінансові ресурси, розвиток, прибутковість, ефективність.

Chernodubova E., Martynov A., Rozmyslov O. Financial policy as a tool for agricultural sector development

The article considers the essence of the basic categories of financial policy and financial mechanism. The factors influencing the effectiveness of financial policy in the agricultural sector are identified. The influence of the financial mechanism on the profitability of agricultural enterprises is substantiated. Theoretical and methodological bases of formation of the financial mechanism of maintenance of profitability of the agricultural enterprises that will promote increase of efficiency of financial management are revealed. The redistribution of financial resources at the regional level with the help of a financial mechanism for regulating the economic development of agricultural enterprises is proposed. The financial and credit mechanism is one of the main tools, used by the regional governments to regulate the reproduction process in the agricultural sector. The systematic approach is used to reveal the internal unity and relationship of different approaches to the problem of determining the essence of the financial mechanism. The main elements of the financial mechanism carrying out administrative action, allocate a system of financial levers; financial management system; system of financial methods; a set of financial forms, methods and levers. The issues of optimal distribution of public finances and their effective targeted use are considered, in particular for implementation of the targeted regional programs in the agricultural sector of the economy. It is proposed to develop a regional financial policy in the agricultural sector to start forecasting effective demand and its rational distribution, studying regional financial and credit markets, assessing the

financial capabilities of the region, stimulating the development of the territory's financial potential to solve major economic development problems. The financial and credit mechanism of the agricultural sector is presented in the form of organization of relations in the field of finance, credit, as well as forms, methods and conditions of financing and lending.

Key words: financial policy, financial mechanism, financial-credit mechanism, agricultural enterprises, financial resources, development, profitability, efficiency.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні свідчить про необхідність посилення регулюючої ролі держави в аграрному секторі. Реформування економіки вимагає осмислення накопиченого досвіду, а також виявлення й освоєння нових ринкових форм, методів і принципів фінансового регулювання. Фінансова політика держави покликана забезпечувати нормальне функціонування фінансової системи суспільства і на цій основі ефективніше здійснювати свої функції: соціальні, економічні, політичні, екологічні. Звідси, фінансова політика в аграрному секторі є складовою соціально-економічної політики держави. Зміст фінансової політики визначається прийнятою концепцією розвитку аграрних підприємств, її стратегічними цілями, що розкривають основні напрями формування, розподілу і використання фінансів, і сукупністю заходів, які органи державної влади та управління вживають для досягнення поставлених цілей. Найважливішою метою фінансової політики в аграрному секторі є збільшення обсягу фінансових ресурсів на базі економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інструментом реалізації фінансової політики держави є фінансовий механізм. Дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування фінансового механізму на макро- та мікрорівні стосовно різних напрямів і сфер діяльності відображені в працях І. Балабанова, І. Бланка, В. Буряковського, О. Василика, В. Іваницького, О. Ковалюка, Л. Костирко, Т. Косової, М. Крупки, В. Москаленка, В. Опаріна, А. Поддєрьогіна, В. Сенчагова, В. Суторміної, В. Федосова, А. Шеремета. Дослідження фінансових методів впливу на підприємство, державу і суспільство та методів фінансового управління від провідних західних науковців складає фундаментальні основи формування фінансового механізму управління аграрними підприємствами. Водночас, високо оцінюючи результати цих досліджень, слід констатувати, що проблеми формування фінансового механізму розвитку аграрних підприємств на регіональному рівні досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Ступінь розробки фінансового механізму забезпечення розвитку

підприємств в аграрному секторі економіки на сьогодні не відповідає вимогам сучасної практики здійснення господарської діяльності, залишається низка невирішених теоретичних питань, що стосуються цього механізму. Отож, існує об'єктивна потреба в подальшому розвитку теоретико-методичних основ формування фінансового механізму забезпечення розвитку аграрних підприємств, що сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. За допомогою фінансового механізму управління здійснюється реалізація фінансової політики. Залежно від рівня управління змінюються функції фінансового механізму. Фінансовий механізм у рамках відтворення суспільного продукту виконує функції акумуляції фінансових ресурсів, фінансування витрат, стимулювання і регулювання економічного розвитку. У підсистемі фінансів аграрних підприємств він виявляється в співвідношенні окремих форм грошових доходів і накопичень, розподілі чистого прибутку, використанні бюджетних коштів.

Проблема фінансового механізму як такого загалом методологічно вирішена – під ним розуміють сукупність фінансових форм, методів і важелів управління. Джерелом розуміння внутрішньої єдності і взаємозв'язку різних підходів до проблеми визначення сутності фінансового механізму є системний підхід. Він відображає зовнішній бік функціонування фінансів підприємств, характеризує фінанси як вирішальний чинник впливу апарату управління на економічний стан підприємства. Завдяки такому аспекту дослідження фінансового механізму з'являється можливість чітко визначити його складові й структуру.

Як основні системоутворювальні елементи фінансового механізму, що виконують управлінську дію, виділяють (табл. 1):

- 1) систему фінансових важелів [2, с. 104; 6, с. 11];
- 2) систему управління фінансами [7, с. 11];
- 3) систему фінансових методів [1, с. 132];
- 4) сукупність фінансових форм, методів і важелів [4, с. 26; 10, с. 5].

Таблиця 1

Підходи до інтерпретації поняття «фінансовий механізм»

Сутність	Джерело
Система дії фінансових важелів, що виявляється в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів.	Москаленко В. П., Шипунова О.В. [6, с. 11]
Система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення фінансовою політикою на мікро- й макrorівні; сукупність форм і методів управління фінансовими ресурсами складає механізм управління фінансами, визначальними в якому є форми і способи бухгалтерського, податкового, бюджетного, банківського і статистичного обліків та звітності.	Ковалюк О. М. [4, с. 26]
Системна сукупність фінансових регуляторів та інструментів розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів для матеріального забезпечення населення та соціально-економічного розвитку суспільства.	Васечко Л. І. [2, с. 104]
Цілісна система управління фінансами підприємства, на якій ґрунтується фінансовий менеджмент і яка призначена для організації взаємодії об'єктів та суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, формування та використання фінансових ресурсів, забезпечення ефективного впливу фінансової діяльності на кінцеві результати роботи підприємства.	Поддєрьогін А. М. [7, с. 11]
Сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.	Александрова М. М., Маслова С. О. [1, с. 132]
Взаємозв'язана система методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами і кредитом, основне призначення яких полягає у формуванні, розподілі та використанні фінансових і кредитних ресурсів народного господарства.	Сенчагов В. К. [10, с. 5]

Деякі автори ототожнюють поняття «фінансовий механізм», «фінансово-кредитний механізм» та «фінансово-інвестиційний механізм» [10]. Фінансово-інвестиційний механізм не є сумою фінансового та інвестиційного механізмів, оскільки основа інвестиційного механізму – механізми реального і фінансового інвестування, а у фінансово-інвестиційному механізмі відсутня складова, що забезпечує реальні інвестиції. Останні виходять за рамки грошових відносин і є товарно-грошовими відносинами. Щодо кредиту, то він є однією з форм фінансового забезпечення і руху фінансових ресурсів, тому фінансово-кредитний механізм – складова фінансового механізму.

У сучасних умовах неабиякого значення набувають питання оптимального розподілу державних фінансів та їхнього ефективного цільового використання, зокрема для реалізації цільових регіональних програм в аграрному секторі економіки. Основою фінансової політики є система організації фінансових відносин, механізм фінансового регулювання і забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і держави загалом. Однією з найважливіших складових державних

фінансів виступають фінанси регіонів. Становлення фінансової системи в Україні характеризується неодноразовим перерозподілом повноважень між органами державної влади та її регіонів.

Функціонування й розвиток територіальних фінансів ґрунтуються на концепції регіональної фінансової політики, основна мета якої – стабілізація виробництва і забезпечення економічного зростання. Фінансова політика регіону реалізується в межах його компетенції в питаннях законодавчого регулювання, організації та управління фінансовими потоками. Необхідною умовою успішної реалізації регіональної фінансової політики є забезпечення єдності економічного простору країни, що визначається спільністю грошової, податкової, бюджетно-фінансової систем, скоординованим розвитком основних фінансово-економічних інституційних структур.

Аналіз структури капіталовкладень в аграрний сектор свідчить про наявність фінансових диспропорцій у джерелах фінансування, їхньому використанні і розміщенні [5; 11]. Розробка регіональної фінансової політики в аграрному

секторі повинна починатися з прогнозування платоспроможного попиту і його раціонального розподілу, вивчення регіональних фінансово-кредитних ринків, оцінки фінансових можливостей регіону, стимулювання розвитку власного фінансового потенціалу території для вирішення найважливіших соціально-економічних проблем розвитку.

Фінансовий механізм розвитку аграрних підприємств регіону є сукупністю форм організації фінансових відносин, способів утворення фондів фінансових ресурсів і їхнього використання з метою досягнення необхідних умов економічного і соціального розвитку регіону, що встановлюється регіональними органами державної влади відповідно до економічних вимог.

Структуру фінансового механізму управління розвитком аграрних підприємств регіону можна визначити як єдність бюджетної, податкової і кредитної політики останнього. Фінансовою базою регіональних структур влади є бюджети. Через регіональні бюджети суспільні фонди споживання розподіляються між окремими адміністративно-територіальними одиницями і соціальними групами населення. Економічна сутність регіональних бюджетів виявляється в їхньому призначенні.

Фінансово-кредитний механізм, як і будь-який механізм управління, має дві взаємопов'язані характеристики, органічне поєднання яких дає змогу характеризувати фінансовий механізм економічними категоріями [3, с. 36]:

об'єктивна характеристика – формування механізму здійснюється відповідно до вимог об'єктивних економічних законів;

суб'єктивна характеристика – механізм використовується суб'єктами управління для виконання поставлених завдань.

Так, методи перерозподілу сукупного доходу суспільства мають бути адекватні рівню економічного розвитку території, відображати її стан і сприяти її зміцненню. Інакше фінансовий механізм управління буде нагромадженням законодавчих і нормативно-правових актів, що не відповідають реальним економічним процесам.

З організаційно-економічних і методичних позицій бюджетний механізм можна охарактеризувати як складну сукупність взаємопов'язаних елементів: бюджетне планування, бюджетне регулювання, виконання бюджету. Деталізація елементів бюджетного механізму управління визначається видами доходів, податків, напрямками бюджетного фінансування. Тут можна виділити

такий елемент бюджетного механізму, як бюджетне нормування, тобто визначення норм і нормативів, відповідно до яких встановлюються граничні суми витрачання бюджетних коштів.

Отже, бюджетний механізм покликаний формувати і використовувати фінансові ресурси регіону – бюджет і позабюджетні фонди. Він має бути спрямований на ефективну реалізацію соціальної та економічної політики регіону.

Податковий механізм управління доцільно розглядати з двох позицій. По-перше, з погляду наукової теорії, що характеризує це поняття як організаційно-економічну категорію та об'єктивно необхідний процес управління перерозподільчими відносинами. Усю сферу цих відносин можна розмежувати на три підсистеми: податкове планування, податкове регулювання і податковий контроль, які характеризують внутрішню структуру податкового механізму. Усі підсистеми податкового механізму розмежовані умовно, оскільки на практиці вони нерідко перетинаються, а податкове регулювання і контроль виступають єдиною складовою, оскільки їх можна розглядати як прояв регулюючої податкової функції.

По-друге, з позицій практики податковий механізм управління повинен розглядатися як сукупність конкретних податкових дій органів влади, сукупність умов і правил реалізації положень податкового права. Відповідно до такого визначення податковий механізм виступає як економічний важіль імперативної регламентації системи податкових відносин. Податковий механізм дає змогу упорядкувати податкові відносини та основи управління оподаткуванням.

Податкова політика держави повинна регулювати податкову політику регіональних систем, відповідати потребам регіонів, сприяти розвитку виробництва і сферам послуг у регіонах, забезпечувати соціальний добробут [8, с. 59]. Формування оптимального податкового механізму регіону означає як вибір розумних податків, так і забезпечення відповідних норм і правил їхнього нарахування і сплати до бюджету. У податковому регулюванні провідна роль належить податковим пільгам. До позитивних і негативних ознак податкових пільг належать заохочення участі приватного сектору в соціальних програмах, зменшення державного контролю за використанням пільг, зменшення податкової бази, ускладнення податкового законодавства.

У фінансовому механізмі управління можна виділити мобільний блок елементів: податкові ставки, база оподаткування, нормативи обов'яз-

кового резервування грошових коштів, рівень нормованих витрат. Ці елементи частіше піддаються коригуванню з урахуванням інтересів суб'єктів економічних відносин та особливостей розвитку окремої території. Наприклад, для забезпечення підтримки аграрних підприємств в Україні, залучення інвестицій в аграрну галузь та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства було запропоновано на законодавчому рівні зниження ставки ПДВ з 20 % до 14 % для аграріїв [9]. Використання таких податкових важелів дає змогу створити сприятливіше податкове тло для розширення господарської діяльності аграрних підприємств.

Однією з цілей регіональної податкової політики є створення сприятливих умов для вкладення коштів різними суб'єктами господарювання в соціально-економічну інфраструктуру регіону.

Регіональним органам влади доцільно надавати новим аграрним підприємствам податкові і кредитні пільги, щоб стимулювати їхнє розміщення на підвідомчій території, а також виходячи з їхньої значущості для економіки регіону. Саме тому фіскальна функція податків, що досягла на сьогодні критичного рівня через існуючий дефіцит бюджету, не повинна пригнічувати інших їхніх функцій, особливо регулюючу і стимуляційну. Дотримання рівноваги між усіма функціями допомагає створити оптимальний податковий механізм.

Фінансово-кредитний механізм розвитку аграрних підприємств на регіональному рівні можна представити у формі організації відносин у сфері фінансів, кредиту, а також форм, методів і умов фінансування та кредитування. Існує низка системних проблем, що впливають на ефективність фінансово-кредитного механізму (табл. 2).

Таблиця 2

Проблемне поле ефективності фінансово-кредитного механізму

Проблема	Характеристика наслідків
Зростання частки проблемних і сумнівних кредитів у кредитному портфелі вітчизняних банків	Значне погіршення показників діяльності банківської системи України
Запровадження нової системи обмежень кредитної активності місцевої влади	Недостатність фінансових ресурсів для забезпечення розвитку регіону
Відмова від кредитування випуску інноваційної продукції через високий ступінь ризику	Складність отримання кредитів комерційних банків для суб'єктів господарювання через їхню високу вартість і ризику

Дія фінансово-кредитного механізму спрямована на управління фінансово-кредитними процесами та виявлення додаткових резервів розвитку. Мета цього механізму – забезпечення нормальних умов функціонування фінансів і кредиту в аграрному секторі, тобто формування бездефіцитного бюджету, фінансування і кредитування планових заходів, контроль за виконанням планів і програм, дотриманням встановленого порядку і пропорцій утворення та використання фондів грошових коштів.

Фінансово-кредитний механізм управління розвитком аграрних підприємств виступає як складова єдиної фінансово-кредитної системи, яка охоплює сферу фінансово-кредитних відносин (об'єкт фінансово-кредитної системи), сукупність фінансових і кредитних органів (суб'єкт фінансово-кредитної системи). Своєю чергою, фінансово-кредитний механізм складається з низки взаємопов'язаних систем, що забезпечують необхідний рівень його дії на сферу фінансово-кредитних відносин: фінансово-кредитне планування;

форми, методи і принципи фінансування та кредитування; організація контролю.

Інакше кажучи, фінансово-кредитний механізм управління розвитком аграрних підприємств регіону є сукупністю форм і методів використання грошових ресурсів і кредиту для виконання завдань фінансово-економічної політики території. Забезпечуючи відповідні організаційні передумови для розподілу і перерозподілу грошей, фінансово-кредитний механізм є одним з основних інструментів, за допомогою якого регіональні органи управління можуть здійснювати регулюючий вплив на відтворювальний процес в аграрному секторі.

Фінансово-кредитний механізм можна розглядати з погляду державних регіональних кредитів і державних регіональних позик. Однією з основних функцій державного регіонального кредиту виступає перерозподіл грошових ресурсів відповідно до потреб економіки регіону і доцільності підтримки аграрних підприємств. Значне місце в системі фінансово-кредитних відносин займає механізм цільового бюджетного

кредитування. Бюджетні кредити передбачаються в бюджеті на поточний фінансовий рік і є джерелом фінансування галузевих програм інвестиційного характеру, поповнення оборотних коштів підприємств.

Виконуючи функції мобілізації фінансових ресурсів, їхнього розподілу і стимулювання розвитку агропромислового комплексу, фінансовий механізм покликаний забезпечити відтворювальний процес у регіоні через покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються як суб'єктами господарювання (самофінансування), так і фінансовими установами (кредитування) і державою. Перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою фінансового механізму дає змогу здійснювати регулювання економічного розвитку аграрного сектору через цілеспрямовану зміну темпів розвитку АПК загалом та окремих його складових, а також зміни його структури.

Фінансовий механізм управління процесами економічного розвитку аграрного сектору передбачає наявність об'єктивно існуючих фінансових відносин, що мають конкретні форми прояву, адекватні характеру виробничих відносин у суспільстві. Розвиток ринкових відносин і підприємництва передбачає розвиток конкуренції і створення вільного ринкового простору, проведення політики вільного ціноутворення під впливом попиту і пропозиції, лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки. Основним вектором впливу фінансової політики держави на різні сторони фінансової діяльності аграрних підприємств є взаємовідносини держави зі суб'єктами господарювання. У цих умовах важливе завдання аграрних підприємств – адаптація до нестабільного ринкового середовища, до постійних змін ринкової кон'юнктури. Засобом підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств виступає фінансовий механізм, адаптований до умов невизначеності ринкової економіки регіону.

Отже, підвищення ефективності фінансової політики вимагає удосконалення чинних механізмів

фінансування державних програм розвитку аграрного сектору, реалізації регулюючої функції податків, розподілу податкового навантаження, стимулювання виробничого потенціалу, залучення інвестицій, покращання умов кредитування аграрних підприємств.

Бібліографічний список

1. Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит. Київ: ЦУЛ, 2002. 336 с.
2. Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансове регулювання». *Вісник Львівського університету. Сер. Економічна*. 2009. Вип. 41. С. 103–107.
3. Єсаян Е. М. Роль фінансового механізму в системі управління діяльністю підприємства. *Вісник Донецького університету. Серія В «Економіка і право»*. 2009. № 2. С. 32–37.
4. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 51–59.
5. Костирко Л. А., Соломатіна Т. В., Чернудубова Е. В., Хромяк В. М. Аналіз і оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. № 3. С. 294–302.
6. Москаленко В. П., Шипунова О. В. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия. Суми: Довкілля, 2003. 176 с.
7. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент. Київ: КНЕУ, 2005. 536 с.
8. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 59–61.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції: Закон України від 17.12.2020 р. № 1115-IX. *Урядовий кур'єр*. 2021. 25 лют.
10. Сенчагов В. К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства. Москва: Финансы, 1979. 61 с.
11. Соломатіна Т. В., Чернудубова Е. В., Корольова Н. М. Комплексний аналіз фінансування розвитку аграрних підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2019. № 4 (36). С. 58–64.

Стаття надійшла 05.03.2021